

ності (стихийний масовий вуличний, контрольований вуличний, частково-вуличний, прихований) [3, 5]. Постанови і положення мали силу закону, зобов'язуючи відповідні структури боротися з дитячою безпритульністю, надаючи їм відповідні права та функції. Так, товариство «Друзі дітей» мало повноваження громадської установи, яка офіційно встановлювала соціально-правовий факт безпритульності тієї чи іншої дитини. Постанова визнала ЦКДД головною координуючою державною інституцією, яка спрямовувала діяльність різних установ, що займалися проблемами безпритульності. В офіційних документах товариства «Друзі дітей», особливо у звітах, зазначалося, що перший з'їзд товариства у травні 1927 р. «відокремив роботу Комісії Допомоги Дітям від роботи товариства «Друзі дітей» [12]. У 1932 р., згідно постанови IV Сесії ВУЦВК, окружні комісії допомоги дітям були ліквідовані, а їхні функції повністю перебрало Товариство «Друзі Дітей» [18, 11,59].

Громадські установи допомоги дітям активно співпрацювали з органами юстиції, співробітники яких надавали допомогу неповнолітнім у формі юридичних консультацій. Протягом 1920-х рр. в установах ВКОНУ тривав процес розробки положення про юридичну допомогу неповнолітнім, яке мало поліпшити їхнє становище. Органи міліції та ДПУ також були активно задіяні в боротьбі з безпритульністю, адже саме їхні сили проводилися масові облави на вулицях міст, після чого сотні безпритульних дітей потрапляли до розподільників, лікарень, дитячих будинків, де могли отримати належну медичну допомогу й харчування. Отже, лише завдяки спільній роботі державних установ допомоги дітям, громадських і виробничих організацій, окремих ентузіастів, безпритульність наприкінці 1920-х рр. пішла на спад.

1. *Виноградова-Бондаренко В.С. Виховання безпритульних дітей в Україні 20-х рр. XX ст.: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 2001.*
2. *Паращевіна О.С. Роль системи народної освіти у подоланні дитячої безпритульності в 20 – першій половині 30-х рр. XX ст. в Україні: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 2005.*
3. *Ільченко О.Ю. Виховання дітей-безпритульників на Полтавщині в 20–30-і рр. XX ст.: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Х., 2006.*
4. *Олянич Л.В. Створення та діяльність Всеукраїнського товариства «Друзі дітей» (1924–1936 рр.): організаційний статус, структура та функції: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Х., 2008.*
5. *Мірошніченко Т.В. Дитяча безпритульність як соціальне явище в Радянській Україні у 20–30-х рр. XX ст. // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. – 2009. – № 21.*
6. *Держархів Лузанської обл. (далі – ДАЛО), ф. Р-643, оп. 1, спр. 30.*
7. *ДАЛО, ф. Р-643, оп. 1, спр. 2.*
8. *ДАЛО, ф. Р-643, оп. 1, спр. 32.*
9. *ДАЛО, ф. Р-643, оп. 1, спр. 94.*
10. *ДАЛО, ф. Р-643, оп. 1, спр. 4.*
11. *ДАЛО, ф. Р-643, оп. 1, спр. 1.*
12. *Олянич Л.В. Відносини держави з громадськими формами подолання безпритульності дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.*
13. *ДАЛО, ф. Р-643, оп. 1, спр. 6.*
14. *ДАЛО, ф. Р-643, оп. 1, спр. 12.*
15. *ДАЛО, ф. Р-643, оп. 1, спр. 7.*
16. *ДАЛО, ф. Р-643, оп. 1, спр. 38.*
17. *ДАЛО, ф. Р-643, оп. 1, спр. 60.*
18. *ДАЛО, ф. Р-643, оп. 1, спр. 115.*

Anpilohova T.Y. The role of public organizations in the child homelessness elimination in Donbas (the 20–30th years of the XX century). In

the article is discovered the problem of homeless children in the 20–30th years of the XX cent., the important role of public organizations, among them – Society «Friends of Children», Central Commission for help to children, Ukrainian Red Cross Society, trade union organizations, in solving the problem.

Key words: «Friends of Children», Central Commission for help to children, Red Cross, homeless

Т. В. Оніпко

ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ У XX – НА ПОЧАТКУ XXI ст.

У статті окреслені основні вектори добродійної діяльності споживчої кооперації України від початку XX ст. дотепер. Наголошено на тому, що кооператори надавали безкоштовну допомогу не лише членам кооперативів, але й некооперованим громадянам. Ключові слова: добродійність, споживча кооперація, історичний досвід

У різний час певні групи людей потребують моральної підтримки і матеріальної допомоги. Вітчизняні кооперативні товариства завжди турбувалися не тільки про блага своїх членів, а й про інших громадян. Від початку XX ст., коли інтенсивно поширювалися кооперативні ідеї та зростала кількість кооперативів в Україні, простежувалося формування гуманних якостей кооперативного руху і розвивалося добродійна діяльність кооперативних організацій. З огляду на те, що нинішня економічна ситуація в країні призвела до соціального напруження, своє завдання ми вбачаємо в аналізі історичного досвіду вітчизняних споживчих товариств та їх спілок щодо пошуку матеріальних засобів для підтримки найбільш незахищених верств населення.

Донині проблема, порушена у нашій статті, не була об'єктом глибокого наукового осмислення. Певною мірою цей аспект діяльності вітчизняних кооператорів знайшов відображення у розвідках вітчизняних дослідників кооперативного руху, як-от М. Алімана, С. Гелея, В. Гольця, О. Нестулі, І. Фаренія та ін. Окремі дані про добродійні акції українських кооператорів містяться у працях відомого канадського вченого І. Витановича. Відтак, ми поставили мету, залучивши до наукового обігу архівні матеріали та кооперативні видання, проаналізувати основні вектори добродійної діяльності споживчої кооперації України та з'ясувати значення цієї роботи для добробуту пересічних громадян.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. добродійністю відрізнялися подвижники кооперативного руху України М. Баллін, К. Паньківський, Г. Галаган, В. Козлов, К. Левицький та ін., які не шкодували власних сил і коштів для підвищення освітнього рівня і покращення добробуту українського народу. У зв'язку з певною демократизацією суспільства періоду революції 1905–1907 рр. і зростанням кількості кооперативів та обсягів їх господарської діяльності, активізувалася й добродійна діяльність кооперації. Кооператори, разом з «Прогресивцями», створювали різноманітні культурні заклади, через які популяризували досвід роботи кооперативів. У роки Першої світової війни вітчизняні споживчі товариства надавали безкоштовну допомогу пораненим та населенню продуктами харчування й одягом.

Буремні події 1917–1920 рр. значно ускладнили діяльність кооперативних організацій. Проте, й тоді вони продовжували займатися добродійністю. Зокрема восени 1918 р. у Полтаві відкрився історико-філологічний факультет учительського інституту. Прикметно, що полтавські кооператори тоді взяли на себе 30 тис. крб. витрат на утримання факультету при загальному кошторисі у 80 тис. крб. [1, 14].

XX ст. залишило по собі три великі всенародні трагедії – голодомори 1921–1922, 1932–1933 та 1946–1947 рр. У ці скрутні часи виявила милосердя та гуманність вітчизняна кооперація. Впродовж 1921–1922 рр. при кооперативних органах створювалися комісії для допомоги голодуючим. Ними були організовані товарні, грошові та продовольчі фонди для Поволжя й Півдня України. Крім цього, правління Вукопспілки (ВУКС, Центральної спілки споживчих товариств України) у листопаді 1921 р. ухвалило рішення переказати на користь голодуючих 3 % місячної зарплати всіх працівників споживчої кооперації [2, 37].

Архівні документи засвідчують, що тоді широко практикувався кухольний збір пожертв. У листопаді 1921 р. Харківська губернська кооперативна комісія, з метою проведення дня «Кооперація – голодуючим», направила 450 робітників споживчої кооперації продавати газети. Кошти від продажу газет, проведення концертів, читання лекцій та розіграшів лотерей надходили голодуючим [3, 58]. Споживчі товариства відкривали для харчування голодуючих біженців громадські їдальні та пункти. Робітничі кооперативи Харкова та Полтави годували безробітних голодуючих із Миколаївської, Одеської, Запорізької та Катеринославської губ.

Особлива увага споживчою кооперацією приділялася голодуючим дітям Поволжя та Півдня України. Кооператори організували їм безкоштовне харчування, створювали дитячі будинки і майданчики. Восени 1921 р. ВУКС виділила для цих потреб речей на суму 500 млн. крб. (сир, цукор, чай, какао, копченості, столовий посуд, одяг, взуття, мануфактуру). 1922 р. у Харкові було відкрито кооперативний будинок ім. І. Саммера (перший голова правління ВУКС у 1920 р.) для дітей голодуючих губерній. Вукопспілка взяла на себе повну матеріальну відповідальність за його забезпечення. Цього ж року Бердянська контора ВУКС утримувала 40 дітей потерпілих рибалок, а Київська контора ВУКС відкрила три дитячі будинки на 75 місць. У ряді випадків місцеві кооперативні організації розміщували дітей по селах, водночас кооператори брали їх у свої сім'ї. Впродовж 1922–1923 рр. на утриманні Київської губспоживспілки перебували 9 дитячих будинків (273 особи), Запорізької – 1 (60 осіб), Одеської – 3 (2 тис. дітей) [4, 22.].

Рятуючи людей від вимирання у період суцільної колективізації та голоду 1932–1933 рр., кооперативні організації надавали вагому допомогу населенню щодо подолання продовольчої скрути. Вони налагоджували безкоштовне харчування колгоспників у полі, голодуючих селян, особливо дітей. Навіть маючи мізерні запаси, споживча кооперація підтримувала найбільш незахищені верстви населення – сільських учителів, студентство, німців, сиріт, виділяючи їм борошно, крупи, олію, одяг, взуття. Мережа кооперативних їдальень у містах допомогла врятувати життя багатьом представникам української інтелігенції.

У післявоєнний період обставини вимагали не меншої уваги до добродійної діяльності з боку споживчої кооперації. Голод 1946–1947 рр. став причиною масового поширення дистрофії серед населення. У той період чимало організацій споживчої кооперації України стали учасниками благодійних акцій [5, 181]. Кооператори допомагали інвалідам війни, вдовам, сиротам, хворим та ін. Милосердя з боку споживчої кооперації відчували на собі й представники кооперативної системи та члени їх родин. Так, Полтавська облспоживспілка під час голоду 1946–1947 рр. намагалася якомога швидше працевлаштувати інвалідів-коопера-

торів, забезпечити їх паливом, виділити городи і надати матеріальну допомогу. Споживчі товариства створювали підсобні овочеві та молочні господарства, що сприяло вирішенню проблем харчування в дитячих будинках та інтернатах.

1920-і рр. – це той період вітчизняної історії, коли безкоштовна допомога споживчих товариств та їх спілок набула значного поширення. Споживча кооперація в ринкових умовах неупро розгорнула широкомасштабну культурно-освітню діяльність. Вагоме значення для проведення добродійних акцій кооперативних організацій мало запровадження у липні 1923 р. святкування Міжнародного дня кооперації. Як правило, відзначення цього дня проходило під гаслом зниження цін. Кооператори організували масові вечірки та вистави у сільбудах, екскурсії школярів до кооперативів, даруючи їм олівці, зошити, різноманітну літературу, влаштували кооперативні базари. З нагоди Міжнародного свята кооператорів, в українських містах і містечках відкривалися ясла, куточки матері та дитини.

Вукопспілка сприяла організації студентських кооперативів, надаючи їм пільгові кредити, встановила декілька стипендій студентам кооперативних навчальних закладів. Підтримку кооператорів відчували студенти й інших навчальних закладів. Так, у 1923 р. правління ВУКС виділило Київському театральному технікуму допомогу на суму 2 тис. крб. 25 січня 1926 р. правління ВУКС опублікувало звернення «Про допомогу пролетарському студентству». ВУКС закликала місцеві кооперативні товариства та їх спілки надати допомогу студентству шляхом розповсюдження між членами кооперації благодійних марок 3-х, 5-ти, 10-ти та 25-тикопійєчної вартості. 31 березня 1927 р. правління ВУКС виділило 80 тис. крб. кооперативним навчальним закладам [6, 3зв.].

Кооператори практикували й безкоштовну допомогу воїнам Червоної Армії. На початку 1922 р. Вукопспілка організувала шефство над однією військовою частиною в Києві й однією в Харкові (по 1 тис. осіб у кожній). Працівники апарату ВУКС не лише заготовляли для червоноармійців продукти харчування та предмети першої необхідності, але і видавали їм подарунки на свята. ВУКС добровільно стала шефом курсів Червоних старшин у Харкові. Шефські виплати у 1922 р. становили по 50 крб. щомісяця кожному курсантові, а 1924 р. – 97. Кооператори ініціювали проведення тижнів червоноармійців, дбаючи про військові госпіталі. У серпні 1927 р. споживча кооперація зробила добродійний внесок у спорудження ескадрильї «Розрив», зокрема Вукопспілка виділила 15 тис. крб. на спорудження бойового аероплана «Червоний кооператор», що увійшов до складу цієї ескадрильї.

Суттєвою добродійною допомогою споживчої кооперації України стала передплата або надсилання нею періодичних видань. Так, 1924 р. шкільний кооператив при Сумській торгово-промисловій профшколі в Міжнародний день кооперації – 5 липня 1924 р. надіслав подяку редакції видавництва ВУКС за безкоштовну передачу їм ряду номерів «Кооперативного бюлетеня Вукопспілки». Діти широким чином писали про журнал: «Цей орган тримає нас в курсі досягнень, новин та руху кооперації» [7, 33].

Споживча кооперація виділяла кошти на відродження української національної культури. До кооператорів неодноразово зверталися з проханням про допомогу заклади культури. Наприклад, 18 грудня 1922 р. правління ВУКС розглянуло клопотання «Дитячого театру» про щомісячну субсидію. Було вирішено одноразово асигнувати театру 300 млн. крб. (за цінами того часу). У

цьому ж році правління ВУКС виділило 250 крб. на святкування 200-річчя від дня народження відомого філософа-гуманіста і просвітителя Г. Сковороди. Тижні та місячники ліквідації неграмотності теж проходили за участю кооперації. Лише в березні 1922 р. кооператори виділили 25 млн. крб. для освітян, забезпечуючи їх продуктами харчування, підручниками та канцтоварами. Загалом у 1922 р. кооператори закупили підручників українською мовою на суму 2 млрд. крб.

З весни 1923 р. почалася українізація споживчої кооперації, для працівників усіх її ланок були організовані курси української мови. До сіл надходили підручники, популярні книжки про кооперацію, твори класиків української літератури, календарі, листівки. Зокрема київські кооператори випускали агітаційно-кооперативні документальні фільми, створили кооперативну бібліотеку для пропаганди кооперативних ідей. Видавниче кооперативне товариство «Книгоспілка», спільно зі споживчою кооперацією, друкувало дешеві книжки і плакати. Загалом у 1927 р. на Київщині вже існували 13 кооперативних районних книгарень.

Вукопспілка була однією з перших в Україні, хто допомагав селу здійснювати радіофікацію. Так, 21 березня 1927 р. на засіданні президії правління ВУКС вирішили допомогти влаштувати радіо в підшефному с. Соколівці на Харківщині. Тоді кооператори передали цьому населеному пункту радіоапаратури на суму 250–300 крб. [8, 26].

Споживча кооперація сприяла й електрифікації країни. Наприклад, восени 1923 р. кооператори Томаківки Запорізької округи, взявши в оренду паровий млин, змогли електрифікувати всі заклади селища і житлові будинки. Тоді ж Благодатно-Роменівському споживчому товариству на Мелітопольщині вдалося забезпечити електроенергією лікарню, театр і школу. Троянівське та Велико-Коровинецьке споживчі товариства на Волині освітлювали села, приводячи у рух власні млини.

В роки Великої Вітчизняної війни кооперативні організації, не зважаючи на складне фінансове становище, здійснювали добродійні акції. Оскільки німецька адміністрація була зацікавлена у заготівельній діяльності кооперації, це давало можливість вимагати дозволу на організацію різноманітних курсів у Києві й обласних центрах, друкувати підручники, а також захищати молодь України від вивозу до Німеччини. Так, 1942 р. у Києві були організовані кооперативні курси з терміном навчання один, три і шість місяців. Тим самим були працевлаштовані та врятовані від голоду сотні працівників української науки і культури.

Значну частину своїх коштів споживчі кооперативи витрачали на допомогу переселенцям, голодуючим гірським районів, військовополоненим, партизанам, підпільникам, безпритульним, хворим, дітям, українській інтелігенції. Відомі випадки, коли кооператори переховували від розстрілу євреїв. Кооперативні організації, відповідно до своїх можливостей, забезпечували культурно-освітні установи грошми і продуктами. Вукопспілка особисто допомагала Київській національній капелі бандуристів, хоровій капелі «Думка». При Вукопспілці існувала їдальня, яка щоденно видавала понад 1 тис. обідів як за зниженими цінами, так і безкоштовних [9, 67]. У післявоєнні роки споживча кооперація активно і послідовно продовжувала допомагати безпритульним, інвалідам, хворим, вдовам, дітям-сиротам, дитячим будинкам.

З отриманням Україною незалежності, кооператори, попри економічні труднощі, продовжують традиції добродійності, оскільки цього потребують соціально

незахищені верстви населення, безробітні. Так, 26 вересня 2000 р. правління Укоопспілки ухвалило рішення «Про щорічне проведення Всеукраїнської благодійної акції «Милосердя»». Документ був прийнятий на виконання Розпорядження Президента України «Про щорічне проведення Всеукраїнської благодійної акції «Милосердя»» від 14 вересня 2000 р., з метою надання всебічної підтримки найбільш незахищеним верствам населення. Кооператори надавали соціальну допомогу передовсім ветеранам кооперації (поліпшення матеріально-побутових умов, придбання палива, заготівля картоплі й овочів на зимовий період тощо). Зокрема правління Миколаївської облспоживспілки преміювало кожного з 50 ветеранів споживчої кооперації передплатою на кооперативну газету «Вісті». Дієвою виявилася допомога кооператорів дітям. Це підтверджує приклад чернівецьких кооператорів, які вже понад десять років надають допомогу сиротам і тим дітям, чії батьки позбавлені батьківських прав. Так, кооперативне кафе «Буковина» в центрі Чернівців годує таких дітей п'ять разів на тиждень.

Помітний внесок вітчизняних кооператорів у вирішення екологічної проблеми. Зокрема організації споживчої кооперації України 20 квітня 2013 р. узяли участь у Всеукраїнському суботнику. У 14 областях республіки члени споживчої кооперації прибирали парки, висаджували дерева та навіть очищали річки. Усього ж під час Всеукраїнського суботника було висаджено більш ніж 2,4 млн. дерев та понад 500 тис. кущів, приведено до ладу близько 10 млн. м кв. газонів і квітників, ліквідовано 22 тис. несанкціонованих звалищ і зібрано чверть мільйона м куб. побутових відходів [10, 1].

Непоодинокими є випадки, коли приклад добродійності подають керівники кооперації. Так, за ініціативи голови правління Черкаської облспоживспілки В. Боїна, наприкінці серпня 2013 р. у його рідному с. Терешки Шполянського р-ну відродили церкву, зруйновану радянською владою 50 років тому. Відтак, відбудувавши храм, черкаські кооператори здійснили мрію селян.

Отже, впродовж ХХ ст. споживча кооперація України не лише вмiла заробляти гроші, забезпечуючи потреби своїх пайовиків, але й здійснювала широкомасштабну добродійну діяльність, котра стосувалась усіх верств суспільства. Крайці традиції добродійності українські кооператори, попри обмеженість власних фінансових можливостей, активно продовжують на початку ХХІ ст. Переконані, що узагальнення відомостей і поширення знань серед населення, зокрема студентської молоді, про цей вид діяльності вітчизняної споживчої кооперації має істотне значення у вихованні таких гуманних рис, як милосердя, співчуття та взаємодопомога. Тому вважаємо за доцільне продовжити систематизацію й аналіз здобутків споживчої кооперації у сфері добродійності на попередніх етапах вітчизняної історії, що буде слугувати прикладом і для сучасників.

1. Держархів Полтавської обл., ф. Р-1503, оп.1, спр. 10.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 296, оп. 1, спр. 454.
3. Держархів Харківської обл., ф. Р-1007, оп.1, спр. 53.
4. ЦДАВО України, ф. 296, оп.1, спр. 328.
5. Бабенко С.Г. та ін. Історія кооперативного руху. – Л., 1993.
6. ЦДАВО України, ф. 296, оп. 2, спр. 1372.
7. Хроніка. Кооперативна пропаганда серед школярів // Кооперативний бюлетень Вукоопспілки. – 1924. – № 27.
8. ЦДАВО України, ф. 296, оп.5, спр.1372.
9. Аліман М., Онiпко Т. Добродійна діяльність кооперативних організацій // Українська кооперація: історичні

та соціально-економічні аспекти. Зб. ст. – Л., 2001.
10. Хроніка. Кооператори на суботнику // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. – 2013. – 25 квітня.

Onipko T.V. The charitable activity of the consumer cooperation in Ukraine at the 20th – the beginning of 21st century. In this article the basic directions of charitable activity of the consumer cooperation in Ukraine since the early twentieth century to nowadays are described. It is emphasized that the cooperators provided free assistance not only to the members of cooperatives, but also the other people.

Key words: charity, consumer cooperatives, historical experience

Н. І. Земзюліна

РОЛЬ КООПЕРАЦІЇ У СТАНОВЛЕННІ «НОВОЇ ЖІНКИ» (ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХ СТ.)

У статті зроблено спробу з'ясувати роль кооперації щодо формування «нового» жіночого образу як громадсько-активного соціального суб'єкта. Проаналізовано теоретичні та практичні моделі використання жіночого потенціалу в розбудові соціальної та громадської сфери держави.

Ключові слова: кооперація, жінка, Центросоюз, делегатка

Актуальність теми полягає в підвищенні соціальної, економічної та політичної активності жінок у сучасному світі, а також характерним для постіндустріального суспільства переходом феміністичного руху на новий етап розвитку. Роль жінки у соціальній історії ще досі залишається малодослідженим пластом і тому будь-які розвідки в цьому напрямі зумовлюють неоднозначні оцінки. Сучасне українське суспільство потерпає від різних криз – як політичних, так і побутових. Жінки, як відомо, відносяться до однієї з найбільш соціально залежних верств населення. Проблеми повсякденності спонукають їх до активних дій, що іноді набувають несподіваних форм. Метою цієї статті є аналіз ролі кооперації в вирішенні «жіночого питання», що виникло в період формування нових соціальних відносин в першій третині ХХ ст. в економічно розвинених країнах. Історіографія питання широка, але в цій роботі ми візьмемо за основу архівні та статистичні матеріали, що дасть можливість представити незаангажований зріз.

Нова радянська жінка здатна була невтомно працювати на благо суспільства, вона виявляла активність у різних сферах і могла одночасно бути членом ради, профспілковим організатором, делегаткою та відвідувати гурток лікнепу і курси червоних сестер. Скажімо, робітниця Чорносопова так описувала свій тиждень: «До 4-ї год. важка праця на заводі, а після роботи в понеділок – лекція, у вівторок – делегатське зібрання робітниць, у середу – політичний гурток, у четвер – засідання партійного осередку, у п'ятницю – нарада в міській раді, у суботу – засідання секції охорони праці, в неділю – обстеження дитячих будинків та шкіл» [1, 10].

Підтверджує це і статистика із залучення жінок до управління державою: «У всьому Союзі Радянському ми маємо 209.000 делегаток, із них селянок 121.000. Коли ми візьмемо число населення-селянок та порівняємо з числом делегаток-селянок, то прийдесться по 1 делегатці на 400 селянок» [2]. В подібному зведенні читаємо: «Коли візьмемо робітниць, то їх буде по 1 делегатці на 12 робітниць. Різниця між робітницями та селянками величезна. Це ще раз каже про те, що треба як найактивніше повести роботу серед селянок. Що більше у нас буде делегаток, що активніше вони братимуться до роботи, то більше жінок буде в наших радянських установах. Вже й зараз із складу 209.000 делегаток стали до практичної роботи майже 60.000 делегаток, що працюють в державних, кооперативних,

професійних та інших установах» [3]. Мовою документа: «На Україні року 1922 було 8277 делегаток, року 1923 стало 12.332. Зібрань делегаток-селянок року 1922 було 8189, року 1923 – 26.712. Перевибори цього року збільшили число делегаток: зараз ми маємо по всьому Союзі коло 400.000 делегаток» [4]. Серед них увесь час проводиться ліквідація неписьменності. В містах, наприклад, делегатські зібрання цілком ліквідували свою неписьменність. Такі зібрання давали делегаткам культурний розвиток, політичну освіту та привчали їх до громадської роботи: «Дуже мало жінок бачимо ми в кооперації. На весь Союз Радянський працюють безпосередньо в кооперації понад 7.000 жінок. Таке число як то кажуть, – капля в морі. Треба нам дбати, щоб жінок більше було в кооперації» [5].

Розглядали кооперацію як можливість збільшення вільного часу домашньої господині, збереження її здоров'я і жіночі видання, що знаходяться поза політикою. Йшлося, насамперед, про створення кооперативних кухонь та їдалень. «Не загадуючи далеко», і «враховуючи властивість російського характеру «ловити журавля», «Журнал для господинь» рекомендував організувати кооперативні кухні «хоча б на 4–5 сімей»: «Знімемо в оренду відповідне приміщення для кухні, якщо ні у однієї сім'ї не опиниться зручною для цієї мети кухні, наймемо загальну кооперативну куховарку, а своїх куховарок розрахуємо. Далі господині розподілять між собою дні чергувань». При цьому організація спільного харчування для редакції журналу – тільки початок: «Можна далі не обмежуватися однією їдалею, організувати при ній кооперативні ясла, дитячі сади і, навіть щось на зразок клубу – виписувати газети, журнали, поставити рояль, влаштувати музичні вечори, популярні лекції, диспути» [6, 6].

Для того, щоб активізувати діяльність головного координуючого органу кооперації в Росії, Відділ по роботі серед жінок ЦК РКП(б), зі свого боку, розробляв відповідні інструкції і циркуляри, акцентуючи увагу на найбільш важливих у перспективі напрямках роботи. Наприклад, у проекті циркуляра «Про дієтичне і гігієнічне обслуговування працюючої матері і дитини» пропонувалося у всіх споживчих крамницях організувати обслуговування «потреби матері і дитини», для чого необхідно було виділити спеціальний оборотний фонд і створити спеціальну комісію. Її завданнями, згідно циркуляру, були «сприяння обслуговуванню матері і дитини через кооперацію, по стільки справа нова і пов'язана з пропагандою нового побуту, пропагандою нового обслуговування...; організація бесід і доповідей з питань гігієни, санітарії, соціального виховання та ролі кооперації в справі побудови нового побуту громадян робітничо-селянської країни» [7, 51].

В цей же час Відділом по роботі серед жінок був розроблений циркуляр «Про кооперативні секції делегатських зборів». Агітація за залучення жінок до кооперації велася в усіх делегатських зборах вже протягом 1922 р., а 1923 р. прийнято рішення «переходити до планової пропаганди шляхом організації кооперативних секцій при делегатських зборах» [8, 11]. На засіданні працівників оргінструкторського підвідділу ЦК Відділу по роботі серед жінок було прийнято рішення: «Дати завдання ВЦРПС і Укоопспілки розробити положення про профспілкові і кооперативні секції при делегатських зборах» [8, 11]. Робота секцій включала в себе, крім лекцій, присвячених питанням кооперації, відвідування установ та підприємств споживспілки, з метою їх вивчення. Закінчення курсу «в інтересах кооперативної пропаганди» пропонувалося «обставляти якомога урочистіше», делегаткам видавати